

Uvodnik

Boris A. Novak

Slovenščina med Babilonom, Bledom in ledom

Foto: Tihomir Pintar

1. Z osebnim glasom

Babilonski stolp je metafora za razlike med jeziki. Vsak človek čuti zadrego ob jeziku, ki ga ne razume. Še globlje pa razlike med jeziki čutimo tisti, ki jih – paradoksalno – edini presežemo: dvojezični ljudje. Tudi sam sem bil deležen dvojezične vzgoje. Izkušnjo babilonskega stolpa sem torej doživel že zelo zgodaj, v rosnem otroštvu. Jezikovno dvojnost sem ponotranjil kot eno svojih najglobljih, temeljnih čustvenih in mentalnih struktur. Ni namreč reči, ki bi bila bolj čustveno obremenjena, kot je jezik. Obvladati dva jezika pomeni veliko bogastvo, razširitev obzorij, naselitev v dveh različnih svetovih, vendar v isti sapi pomeni razkorak, nenehno bolečino napetosti in razpetosti med dva različna sveta. Najbrž me je prav ta dvojezična izkušnja navdala z veseljem do učenja tujih jezikov.

V pesniških zbirkah *Alba* (1999), *Odmev* (2000) in *Žarenje* (2003) sem razvil podobo jezika kot pokrajine. Repati sonet *Trije jeziki* upesnjuje pokrajine mojih jezikov:

Vem: jezik je pokrajina srca.
Telesno čutim: strašna je razlika
med oblikami obzorja in neba
ravninskega in planinskega jezika.

Kako prevesti *zavičaj*? V *rojstni kraj*?
Nikoli ne bom toplega zavetja
na divji češnji znal priklicati nazaj.
Slovo je nema zibka tega petja.

Selitev v planinski jezik je bolela
kot operacija celotnega telesa.
Razkriva se mi kakor pesem: volhka, bela

in brezdanja. Pobočje za pobočjem
se vraščam v ljubezensko naročje,
v pesniško razkošje, grozo in čudesa ...

(Razpet med bližnji nébes in spomin obzorja
pa vse življenje hrepenim po pesmi morja!)

Repati sonet *Edino razkošje* upesnjuje slovensko deželo, njeno geografsko
in mentalno konfiguracijo ter zgodovinsko pogojeno revščino, kjer je edino
razkošje – jezik:

V tej deželi so ljudje podobni
pokrājini: ozki in globoki.
Južno obzorje parajoči bobni
so daleč, smrt pa venomer pri roki.

Zasidrani v drobne cunje zemlje,
čutijo sleherni udarec vetra.
Le včasih se odtrgajo od temeljev
in med vršaci vidijo blisk etra.

Naseljeni med morjem in kraljévo
cesto, ostajajo doma. Na levo
in desno sklanjajo ramena. Nad svoj vrt

med molkom in tišino, kamor je zazrt
šepet, ki z davno, čudežno dvojino
udomači ljubezensko bližino.

Razen jezika je tu vsèga malo.
A za tako lep jezik se je splačalo.

Kdo sem jaz? Odraščal sem in se prvič zaljubil v ravninskem jeziku, da bi nato objel materinski jezik, planinski jezik, ki sem ga moral ponovno odkrivati grapo za grapo, pobočje za pobočjem, studenec za studentem. Nevajenemu navpične govorice se mi je ta jezik, slovenščina, razkril kot čista lepota in je postal jezik mojega najglobljega izraza, poezije.

Čutim, da sem bolj doma v slovenskem jeziku kakor v deželi, ki se imenuje Slovenija in se je pred nedavnim okitila celo z vencem neodvisne državnosti in ki jo imam sicer čisto rad. Ampak bolj sem doma v jeziku te dežele kakor med njenimi ljudmi.

Moja prva pristna vez z rajem književnosti ter z jezikom in domovino staršev so bile knjižne police iz češnjevega lesa, ki so krasile našo dnevno sobo v Beogradu. Morda je to edina domovina, ki sem jo kdaj imel. Te knjižne police sem upesnil v svojem epu *Vrata nepovrata*, v prvi knjigi *Zemljevidi domotožja*, in sicer v 41. spevu, naslovljenem *Domišljija*, ki sodi v tretji zvezek s pomenljivim naslovom *Muzej nomadskih prevoznih sredstev*. Knjige in domišljija so namreč mogočna prevozna sredstva.

Izrezljane iz čvrstega češnjevega lesa,
z mojstrskimi intarzijami, oprte na hrbtenico
iz litega železja vitičastih form srca,

te tri police tvorijo moj mit, praktično.
Obešene sred dnevne sobe, kamor je skozi okna,
preprežena z rešetkami, zanašalo pršico

svetlobe na strani vseh knjig, ki sem jih bral. Od ognja
teh črk se mi še zdaj zvrtili ...

K sreči se mi je uresničila želja, ki zadeva prav te knjižne police iz češnjevega lesa: zdaj so v dnevni sobi mojega blejskega bivališča, ki ga Blejci imenujejo Dachau. Ne Bled sam, kjer so me sprejeli s priljubljeno zmerljivko "pritepenec" – te knjižne police so moj dom. In tu je doma domišljija. Slovenščina omogoča kompleksno in plodno povezavo teh dveh besed. *Domišljija je povsod doma* je naslov moje pesniške zbirke za otroke iz leta 1984.

Rodil sem se v Beogradu, kjer sem končal osnovno šolo. Moje otroštvo je bilo dvojezično: doma smo govorili slovensko, saj sta bila starša Slovenca, srbsčina pa je bila jezik šole in otroških iger. V Beogradu sem preživel lepo, srečno otroštvo, zato je bila selitev v Ljubljano zame nadvse boleča. Še zmeraj sta srbska kultura in literatura pomemben del mojega kulturnega obzorja. Ko spregovorim v jeziku svojega otroštva, razločno začutim, kako

se nekje v globinah moje psihe zgamejo speče plasti čustvenih izkušenj. Imam celo občutek, da je ton mojega glasu drugačen, kadar govorim v srbsščini in kadar govorim v slovenščini. Vsak jezik sproži drugačen mentalni register. Kot bi živel dve življenji v istem telesu. Dvojezičnost je kontrolirana jezikovna shizofrenija. Proces prevajanja je ponotranjen do bliskovite, tako rekoč neopazne hitrosti in gladkosti, vendar ne izbriše razlik med jezikoma, izkušnjama, telesnima občutjema dveh razločenih svetov. Na tej ravni dvojezičnost ni le hvalevredna jezikovna spretnost in neprecenljiva prevajalska kompetenca, ampak vsebuje tudi sence, razpoke, bolečino, travmo.

Prehod iz jezika, ki se je nekoč imenoval srbohrvaščina, v slovenščino je bil zame skrajno boleč. Kakor bi samemu sebi operiral in transplantiral celotno telo. Ko sem se pri občutljivi starosti petnajstih let nenadoma zavedel, da me kliče poezija, je to zame avtomatično pomenilo tudi odločitev za pisanje v slovenščini, ki sem jo podzavestno doživljal kot jezik poezije. In obratno: moja odločitev za pisanje v slovenščini je najbrž pomenila slovo prozi, saj je bila proza mojih literarnih začetkov zame tesno povezana s srbskim jezikovnim izrazom. Izbor poezije je torej obenem pomenil tudi odločitev, da se bom življenjsko zasedel v Sloveniji.

Najbolj mučno obdobje mojega življenja je bil prav ta čas prehoda iz jezika v jezik, ko sem se poslavljaj od srbsščine, slovenščine pa še nisem dovolj dobro obvladal (čeprav smo doma ves čas govorili slovensko in so bile že omenjene češnjeve police polne slovenskih knjig). Počutil sem se, kot bi nenehno polzel, kot bi se ne mogel oprijeti stvari in sveta, kot bi bil na smrt bolan, nemočen, neumen ... Najbrž moja obsesija z zvočnostjo pesniškega jezika izvira ravno iz dejstva, da mi slovenščina ni bila dana samoumevno in da je v nasprotju z veliko večino Slovencev nisem uporabljal avtomatično, temveč sem se moral vanjo znova vraščati. Zato sem jo slišal *drugače*. In zato – brez lažne skromnosti – zmorem iz slovenščine izvabiti zven, ki ga večina pesnikov ne zna priklicati, ker ga zaradi avtomatične rabe jezika kratko malo ne slišijo. Zame *zven besede pomeni in pomen zveni*.

Eden izmed najmočnejših vzgibov za učenje jezikov je – Eros. Ljubezenska zveza s Flamko, eno najboljših pisateljic v nizozemskem jeziku, je korenito premešala moj jezikovni zemljevid. O tesnem objemu jezika in ljubezni sem veliko pisal; ena prvih pesniških sledi je pesem v terza rimah *Najin jezik* iz zbirke *Alba*:

Ta jezik ni ne tvoj ne moj. Vsak zlog
častiva kot urok. Tuj jezik je daljava,
kjer se na drug način blesti vesoljni krog.

Ta jezik ni ne tvoj ne moj. Zmešnjava
jezikov je, babilonski stolp poljubov, raj in
izgon iz raja, rajanje, ki ga jecljava.

Ta jezik ni ne tvoj ne moj. Je najin.
Izumljava ga s smehom, čudenjem in krikom,
kot vsi ljubimci sred osamljenih pokrajin ...

(A ne moreva se skriti za jezikom.
Pod govorom žari neizrekljivo,
ki naju tiho vleče, da z dotikom

razbereva drug drugega in vse živo.)

In vendar bi ta pesem, ki upesnjuje večjezičnost, ne zvenela tako dobro v drugih jezikih, saj je v izvorniku zgrajena na dvojini, tem fantastičnem, "dinozavrskem" ostanku pradavnine vseh jezikov. Slovenščina je čudežno ohranila temeljno, v večini drugih jezikov izgubljeno medčloveško razmerje – razmerje dveh. Ta forma igra posebno vlogo v ljubezenski liriki. Dvojina je govorica ljubimcev, otok intimne. Med dvema puščavama – molkom samote, ki ga slovnično predstavlja ednina, in hrupom množice, ki ga slovnično predstavlja množina – v našem jeziku cveti oaza šepetanja. Tu dve samoti gradita krhek most, šepetaje druga drugi, zavarovani s samo naravo našega jezika. Če slovensko ljubezensko pesem, ki uporablja dvojino, prevedemo v druge jezike, se ta atmosfera intimnosti žal izgubi. Bolj kot katera koli druga razsežnost naše kulture dvojina simbolizira dušo slovenskega ljudstva. Morda pa je dvojina preživela zato, ker pri tako maloštevilnem narodu že dva človeka predstavljata nespregljivo količino?

Najbrž me je prav zgodnja dvojezična razpetost napeljala k prevajanju, ki zahteva enako ustvarjalno energijo in invencijo kot pesnjenje. Doslej sem prevajal iz francoščine, stare okcitanščine, italijanščine, španščine, angleščine, nemščine, stare flamščine, nizozemščine, ruščine in južnoslovenskih jezikov.

Ko se romanski glas provansalskih trubadurjev prebije skozi moje slovansko grlo, njihova pesem ni več samo njihova, je tudi moja. Glasovi provansalskih trubadurjev 12. in 13. stoletja, glasovi francoskih in belgijskih simbolistov, Mallarméja, Verlaina, Valéryja, Verhaerna, Jabès, flamskega avantgardista Paula van Ostaijena, glasovi tolikih drugih pesnikov v tretjem, četrtem, petem jeziku – in na tej strani moje drhteče grlo, vajeno

povsem drugačnih glasov ... Naj citiram prvo kitico ene najlepših ljubezenskih pesmi trubadurja Bernarta de Ventadorna, tudi zato, ker bom pozneje citiral Prešernovo pesem, ki sledi istemu trubadurskemu dispozitivu služnosti Izvoljeni gospe:

Non es meravelha s'eu chan
 melhs de nul autre chantador,
 que plus me tra-l cors vas amor
 e melhs sui faihz a so coman.
 Cor e cors e saber e sen
 e fors'e poder i ai mes;
 si-m tira vas amor lo fres
 que vas outra part no-m aten.

* * *

Ni čudno, če zapojem pesem
 še lepše kot najlepši glas,
 saj silno vleče me ljubezen,
 ki rôjen sem za njen ukaz.
 Srce, telo in moč jezika,
 razum in silo ji darujem;
 in čutim težo take nuje,
 da me nič drugega ne mika.

Trubadurski ljubezenski impulz je okužil tudi mistično religiozno poezijo. Ena najosupljivejših pesnic vseh časov je sv. Hadewijch iz Antwerpna, aristokratinja iz 13. stoletja, ki je vstopila v polcerkveni beginski red in je erotično oboževala Jezusa. Čutnost njenih hvalnic je tako intenzivna, da katoliške izdaje njenih pesmi še zmeraj cenzurirajo erotične podobe. Pisala je v stari flamščini, iz katere se je razvila nizozemščina. Kako lepo in divje zveni začetek 13. besedila njenih *Mešanih pesmi* (*Mengeldichten*):

Dat suetste van minnen sijn hare storme;
 Haer diepste afgront es haer scoenste vorme ...

* * *

Najslajši v ljubezni je vihar,
 Najgloblje brezno njen najlepši čar ...

Eden izmed francoskih pesnikov, ki me je navduševal od mladih let naprej, je Paul Valéry. Svoj dolg temu pesniku sem poravnal s prvo in edino knjigo njegove poezije v slovenščini. Antologijski je uvod Valéryjeve pesnitve *Morsko pokopališče (Le Cimetière marin)*:

Ce toit tranquille, où marchent des colombes,
 Entre les pins palpите, entre les tombes;
 Midi le juste y compose de feux –
 La mer, la mer, toujours recommencée!
 O récompense après une pensée
 Qu'un long regard sur le calme des dieux!

Quel pur travail de fins éclairs consume
 Maint diamant d'imperceptible écume,
 Et quelle paix semble se concevoir!
 Quand sur l'abîme un soleil se repose,
 Ouvrages purs d'une éternelle cause,
 Le Temps scintille et le Songe est Savoir.

** ** *

Ta mirna streha, dlan za morske ptiče,
 Drhti med bori in pokopališčem;
 Pravični Poldan tke ognjeni krov –
 To morje, morje, zmeraj znova porojeno!
 Mišljenje je obilno nagrajeno
 S strmenjem na čarobni mir bogov!

Le kakšen čist napor luči s plameni
 Ukrade diamante bežni peni,
 In mir kot da brsti v darovanje!
 Ko sonce spi nad strašnim breznom kroga,
 O čista dela večnega razloga,
 Se Čas blesti in Sanje so spoznanje.

Svoj pesniški prvenec *Stihožitje* (1977) sem v celoti prevedel v srbsčino. Beograjske in druge založbe so knjigo odklonile, so pa ti prevodi nato služili kot koristna osnova za prevode drugih prevajalk in prevajalcev. Od svojega najdaljšega bivanja v Ameriki v letih 1988 in 1989 naprej intenzivno

prevajam svoje pesmi v angleščino. To jezikovno potovanje se je začelo s prevodom sonetnega venca *Kronanje* (*Coronation*). Ti prevodi so nato doživeli najbolj relevantno objavo v okviru izbora mojih pesmi *The Master of Insomnia: Selected Poems*, ki je – naslovljen po moji zbirki *Mojster nespečnosti* – izšel leta 2012 pri ameriško-britansko-irski založbi Dalkey Archive Press, skupaj s prevodi, ki so jih prispevali sijajni prevajalci in prevajalke Erica Johnson Debeljak, Mia Dintinjana, Michael Biggins, Evald Flisar, Richard Jackson, Lili Potpara, Andrew Wachtel in Irena Zorko. Že svoje prve prevode v angleščino sem doživel in izpeljal kot prepesnitev: če sem začutil, da kakšna podoba, verz ali kitica v angleščini ne zveni najbolje, sem to mesto na novo izpesnil v angleščini. Najbolj kompleksen prevajalski podvig je v tem smislu prepesnitev *Zemljevidov domotožja* (*Maps of Nostalgia*), prve knjige mojega epa *Vrata nepovrata* (*The Doors of No Return*), ki izide letos. Pri vseh teh prepesnitvah sem nedvomno presegel meje interpretacijske svobode, ki so ponavadi dane prevajalcem, a kot avtor sem si to lahko privoščil. Odtlej nekatere moje pesmi obstajajo v dveh različicah, slovenski in angleški, ki sta si podobni, a vendarle različni kot, denimo, dve sestri ali sestrični. Tak je primer pesmi iz prvenca *Stihožitje*, ki je v prevodu doživela tudi drugačno grafično podobo – *brisani sonet*, kar je ena izmed mojih avtorskih form, kjer število verzov iz kitice v kitico upada.

In svet in svetloba: in sonce in sence, in oblaki in oblike,
in morje in obzorje, in luna ne le polna, ampak popolna:
in polje dlan daljave in veter roka zraka in ptica prosto srce prostora:

in pot in potnik in potovanje na konec korakov, v korenino neskončnega
kroga:

glas, in vendar molk vsega, molk, in vendar molitev vsemu:
prazno zrcalo čarobno: in v venčni čaši čutov brsteče čudenje:

in dotik tika nedotakljivo in sluh sluti neslišno in vid nevidno:
o skrivno tkanje skrivnosti tkiva: o rojstna smrt: o tajni jezik tajni:
vsemirje, ta vse, ta mir in ta je, neizrekljiva rima rim, vserimje! ...

** **

Uni-verse*(erased sonnet)*

The light and its night: shapes and their shades,
 waves and shores – their graves, and the moon not only full
 but fulfilled: and a field – a handful of distance,
 and the wind – a fore-finger of the air,
 and a bird – a wedding ring of nothing:

and a traveller and his travelling towards the end
 of steps, into the root of an endless circle:
 a voice, and yet a silence of everything,
 the silence, and yet a praise to everything:

touch is the nearest neighbour of the untouchable:
 a secret weaving of the birth: a native
 death: a mystery of word, a word of mystery:

universe, a unison of unheard star chimes,
 universe, an unspeakable rhyme of rhymes,

uni-verse ...

Sklepno besedno igro in svojo skovanko *vserimje*, derivirano iz *vsemirja*, sem torej prepesnil kot *uni-verse*. V angleščini je zadoščal droben vezaj, da se je *universe* spremenil v *uni-verse*, v kozmični verz, v *vse-je-verz*.

2. Z javnim glasom

Zdaj pa moram sestopiti iz jezikovnega *vsemirja* in *vserimja*, univerzalne harmonije zvezdnih sfer, v katerih se vrtijo jezikovna sozvezdja, v blatni kaos subalpske deželice, katere edino razkošje je jezik. Pred dobrim letom sem na predlog Predsedstva SAZU prevzel vodenje Komisije za slovenski jezik v javnosti pri SAZU. V tem letu smo sprejeli šest izjav, ki so povzročile burne polemike:

1. *Javni denar javnemu jezikovnemu portalu Fran;*
2. *Moč jezika in jezik moči: o rabi ženskih jezikovnih oblik;*

3. Izjava zoper razvrstitev slovenskega znanstvenega jezika;
4. Računalniški operacijski sistemi in slovenščina;
5. Jezikovna krajina v Republiki Sloveniji ter
6. Protestna izjava zoper razvrstitev slovenskega jezika pri usposabljanju visokošolskih učiteljev, sodelavcev in strokovnih delavcev slovenskih univerz.

Večina izjav je bila sprejeta s prepričljivo večino glasov, vzbudile pa so osupljiv plaz kritik in napadov, tudi osebnih diskreditacij, še posebej protest zoper finančno podhranjenost kvalitetnega in priljubljenega jezikovnega portala *Fran* in izjava o spolno občutljivi rabi jezika. Izjava *Računalniški operacijski sistemi in slovenščina*, ki jo je pripravil prof. dr. Marko Snoj, izredni član SAZU in podpredsednik Jezikovne komisije, protestira zoper dejstvo, da operacijska sistema firme Apple ne podpirata slovenščine, kar je protizakonito in protiustavno. Ustavilo pa se je pri Ministrstvu za kulturo RS: nekdanji minister Dejan Prešiček je zavrnil ukrepanje, pri tem pa se je oprl na "strokovno mnenje", ki ga je pripravila inšpektorica – višja svetnica Tamara Javornik, podpisala pa glavna inšpektorica za kulturo in medije Sonja Trančar; iz dopisa z dne 31. 1. 2019 citiram argumentacijo, zakaj Ministrstvo za kulturo in Vlada RS v tem primeru ne moreta ukrepati:

“V zvezi z izjavo Komisije za slovenski jezik v javnosti pri SAZU je stališče Inšpektorata za kulturo in medije, da se citirana določba ne nanaša na mobilne (pametne) telefone in osebne računalnike z vidika javne rabe slovenščine. Osebni računalnik in predvsem mobilni telefon sta napravi, ki sta po svojem namenu tesno vezana za posameznika, in sicer v taki meri, da pri njihovi rabi v Republiki Sloveniji ni možno govoriti o javni rabi in s tem uveljavitvi zakonske zaščite javne rabe slovenščine.”

Gre za cinizem brez primere! Kot sem poudaril na tiskovni konferenci 22. marca 2019, osebni računalniki in pametni telefoni prenašajo več javnih vsebin kot javna televizija. Sprenevedanje Inšpektorata za kulturo in medije ter Ministrstva za kulturo RS je sramotno izdajstvo vitalnega interesa slovenščine. Po prvem, spodbudnem odzivu novega ministra za kulturo Andreja Pozniča se je ministrstvo spet zavilo v inerten molk. Le ugibamo lahko o razlogih – nesposobnost in lenoba uradnikov? finančni interesi? –, očitno pa je, da gre pri državnih organih za ignoranco in aroganco, dva med seboj tesno povezana pojava. Vlada bi morala intervenirati in od Appla zahtevati spoštovanje slovenske zakonodaje, tako kot sta Slovaška

in sosednja Hrvaška dosegli, da Applova operacijska sistema zdaj podpirata slovaščino in hrvaščino. Ne glede na razlike v številu prebivalcev je slovenski trg za Apple enako zanimiv kot slovaški in hrvaški. Seveda pa Apple ne bo sam storil prvega koraka – čemu bi ga, če pa je Slovenija sama pokleknila? Naloga Vlade suverene Republike Slovenije je, da to zahteva, in Apple bi to brez nadaljnega izpeljal, saj je tak strošek za Apple drobiž. Kakor so pogrešljiv drobiž tudi naši politiki, ki si tako preproste in samo-umevne reči ne upajo zahtevati.

Že tradicionalna tema Komisije za slovenski jezik v javnosti, značilna že za prejšnje sestave te komisije, je žalostno stanje jezikovne krajine na Slovenskem. Kakor so bila v prejšnjih obdobjih za imena trgovin, firm in ustanov značilna mnoga nemška in “srbohrvaška” imena, tako je za današnjo jezikovno krajino značilna polucija angleških imen. S to problematiko sta se v okviru komisije ukvarjala predvsem kolega jezikoslovca, prof. dr. Marko Snoj in prof. dr. Marko Jesenšek, oba izredna člana SAZU.

Izjave Jezikovne komisije o Applovih operacijskih sistemih in o jezikovni krajini so doživele odobravanje v javnosti, v nasprotju z *Izjavo o razvrstitvi slovenskega znanstvenega jezika*, ki sem jo pripravil podpisani in ki jo je Jezikovna komisija sprejela z veliko večino glasov (ugovore in polemike je mogoče prebrati na spletni strani SAZU), je pa naletela na mine in zavraten odpor tako znotraj kot zunaj SAZU. Izjava se glasi:

“Slovenskemu jeziku ni bilo zgodovinsko namenjeno, da preživi, a so se generacije slovenskih intelektualcev, pisateljev in znanstvenikov skozi stoletja borile in izborile za ohranitev, razvoj in prihodnost slovenščine zoper zatiralske in potujčevalne apetite.

Zdaj jo imamo. Slovenijo namreč. Samostojno namreč. Čedalje manj pa imamo slovenščine. Čedalje manj imamo slovenščine celo na ravni znanstvenih ustanov, ki so bile ustanovljene prav z namenom, da bi slovenščino zavarovale in vzpostavile pogoje za njen nadaljnji razvoj.

V obdobju, ko nam prvič v zgodovini širša državna skupnost (Evropska unija) nič hudega noče (vsaj kar zadeva slovenščino), smo svoj lastni jezik začeli omalovaževati in zatirati kar sami. Le zakaj? Edini možni odgovor je podal že Cankar: ker je “hrbet biča vaje in željan”. Eklatanten in sramoten primer je neenakopravno vrednotenje (“točkovanje”) znanstvenih člankov v angleščini in slovenščini.

Ne more biti nobenega dvoma, da je funkcioniranje v angleščini conditio sine que non za sodobno znanost, ne le pri nas, temveč povsod po svetu. Ne oporekamo torej potrebi, da se z visokim številom točk ovrednoti objava člankov slovenskih raziskovalk in raziskovalcev v mednarodno relevantnih znanstvenih

revijah. Ogorčeno pa nasprotujemo razvrednotenju člankov tistih znanstvenic in znanstvenikov, ki zaradi narave svojega raziskovalnega in pedagoškega dela svoje analize pišejo in objavljajo v slovenščini.

Ta diskriminacija se dogaja na različnih ravneh in na različne načine: pri točkovanju člankov za potrebe habilitacijskih postopkov, pri odločanju o subvencijah, pri izbiranju raziskovalnih projektov itd. Diskriminacijski ključ je vsebovan že v seznamu indeksiranih znanstvenih revij, kjer imajo publikacije z angleškega govornega področja izrazito prednost nad drugimi jeziki, da o slovenščini v tem kontekstu sploh ne govorimo. Na diskriminacijo slovenske humanistike negativno vpliva tudi monopolen položaj naravoslovcev pri določanju kriterijev, kaj je znanost, saj je temeljna objavna enota naravoslovnih in tehniških znanosti članek, pri humanističnih vedah je pa to knjiga, ki pri sedanjih vrednostnih lestvicah večinoma šteje manj kot članek. Ostro opozarjamo vse akademske in raziskovalne ustanove ter ustrezne državne organe, da je ta praksa neutemeljena, poniževalna in smešna.

Na prvi pogled se zdi, kot da gre za minoren problem, ki zadeva le način financiranja – beri: varčevanja! – pri univerzah in raziskovalnih ustanovah. A ni tako. **Gre za življenjski problem premnogih znanstvenic in znanstvenikov. In gre za življenjski problem slovenščine. Kultiviranje slovenskega znanstvenega izrazoslovja in načina izražanja, kamor nujno sodi tudi soustvarjalen prevajalski napor, je namreč pogoj za nadaljnji razvoj slovenskega jezika v celoti.** V primeru nekritičnega in oportunističnega požiranja in bruhanja slabo prebavljene angleščine utegne slovenščino zajeti proces zakrnevanja, slovensko kulturo in družbo pa proces nezadržne provincializacije. Nevarnost provincializacije se namreč ne skriva v majhnem številu govorcev slovenščine, temveč v revni angleščini, kakršno vsiljujejo zagovorniki jezikovne “globalizacije”. Med jezikom in mišljenjem vlada namreč tesna soodvisnost: kdor se ne zna natančno in bogato izražati v lastnem – ponavadi, a ne nujno, “maternem” – jeziku, se ne bo znal ustrezno izražati v nobenem jeziku in ne bo znal misliti. In ne bo znal misliti!

Pozivamo vse visokošolske in raziskovalne ustanove na Slovenskem, da se uprejo tej poniglavi praksi.

Zahtevamo, da Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS ustavi čedalje močnejše tendence k razvrednotenju slovenščine kot znanstvenega jezika ter da uveljavi naravi znanosti in jezika prijaznejšo politiko.

Brezpogojno pričakujemo, da bodo Vlada, Državni zbor in Ustavno sodišče RS storili svojo dolžnost ter odslej aktivno bedeli nad ustavno zavarovanim položajem slovenskega jezika v Republiki Sloveniji ter nad spoštovanjem Zakona o javni rabi slovenščine.”

To kritiko je natančneje utemeljil prof. dr. Dean Komel v svojem odličnem komentarju na spletni strani Komisije za slovenski jezik v javnosti pri SAZU.

Ugotavljamo torej, da se je slabih trideset let po osamosvojitvi, ki je bila izpeljana prav v imenu zavarovanja lastnega jezika, slovenščina znašla v podobnem vazalnem odnosu, kakšnega so naši predniki morali prenašati v stoletjih avstro-ogrske monarhije ter desetletjih sobivanja v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, leta 1929 preimenovani v Kraljevino Jugoslavijo, ter nato v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji. A če je bila prevlada nemščine in "srbohrvaščine" svojčas vsiljena s strani Dunaja in Beograda, zdaj nimamo nikakršnega izgovora, da so krivi "grdi tujci", saj nam – vsaj na tej ravni – Bruselj nič hudega noče. Tokrat smo si sami krivi.

Angleščina je nedvomno današnja svetovna *lingua franca*, kar pa ne bi smel biti razlog za zanemarjanje drugih jezikov. Podatki kažejo, da je v Sloveniji v zadnjih desetletjih dramatično upadlo znanje vseh drugih jezikov, ki smo jih nekoč Slovenci odlično obvladali, npr. francoščine, in celo jezikov sosednjih dežel – italijanščine in nemščine. Žalostno je, da mlajše generacije ne govorijo več niti južnoslovanskih jezikov, v katerih smo svojčas znali komunicirati vsi Slovenci. Nekdanjo večjezičnost, značilno za slovenske intelektualce, je zamenjala izključna fiksacija na angleščino. Na delu je torej katastrofalna jezikovna politika, ki se požvižga na komparativno prednost zemljepisnega položaja Slovenije na tromeji treh velikih jezikovnih skupin (romanske, germanske in slovanske), ki bi mlajšim generacijam omogočila "dodano vrednost na mednarodnem trgu delovne sile", kot se glasi čarobna formula. Namesto te jezikovne prednosti politični, ekonomski in kulturni analfabeti vsiljujejo mlajšim generacijam klavarno in revno računalniško angleščino, ki jih degradira v ceneno delovno silo, kmalu torej v čakalno vrsto brezposelnih.

Predlog novega Zakona o znanstvenoraziskovalni in inovacijski dejavnosti prinaša šokantno poslabšanje položaja slovenščine: vsi razpisi naj bi odslej potekali izključno v angleščini (bojda zaradi varčevanja). Na ta način je angleščini *de iure* in *de facto* priznan popoln primat, slovenščina pa je potisnjena v – jezikovni rezervat.

Že dlje časa velik del znanstvene sfere zagovarja uvajanje angleščine kot učnega jezika na univerzah ... S čimer seveda ni nič narobe, če gre za tuje študente, je pa nesprejemljivo, če gre za slovenske študente. Poučno svari lo, kam pelje nekritična vpeljava angleščine kot učnega jezika, nam ponuja današnje stanje nizozemščine (v Kraljevini Nizozemski), ki se je bistveno poslabšalo. Neprimerno boljše nizozemščino danes govorijo na Flamskem (v Kraljevini Belgiji), kjer vztrajajo pri nizozemskem učnem jeziku.

Na prvi pogled se problem slovenskega izrazoslovja v znanstvenih disciplinah zdi obroben, minoren. Vendar ni tako. Kot to kažejo natančne analize, tudi na primeru nizozemščine, se nazadovanje in zakrnevanje domačega izrazoslovja v različnih znanostih kot rak prenaša na tkivo celotnega jezika.

Pri tem ne gre le za nevarnost razkrajanja slovenščine, temveč tudi za nevarnost, da vsiljena angleščina s svojo revščino ne more ponuditi ustreznega jezikovnega orodja za razumevanje sveta. Pred leti sem po televiziji videl oddajo, ki je na primeru ene izmed fakultet Univerze v Ljubljani propagirala uvedbo angleščine kot učnega jezika: a kaj, ko je bila angleščina slovenskega profesorja tako kilava, da me je resno zaskrbelo za prihodnost njegovih študentov!

Veliko je odvisno od usode tega jezika. Zdaj je skrajni čas, da se odločimo, ali hočemo živeti kot državljani sveta ali kot cenena delovna sila svetovnih bank, ki bo na ulici govorila klavrno in revno računalniško anglospakedravščino, doma pa hlipala v pohabljeni slovenščini. Inkasanti in politikanti, mešetarji in kramarji, ki razprodajajo in izdajajo slovenski jezik, nas peljejo v p. m. zgodovine.

Naj omenim dve značilni anekdoti iz lastnega raziskovalnega in pedagoškega dela.

Pred časom sem doživel tragikomično izkušnjo: pri nemškem prevodu članka *Razmerje med poezijo in glasbo pri trubadurjih* (ki sem jih, kot sem že omenil, iz okcitanščine prevajal v slovenščino), sem redakciji mednarodno pomembne avstrijske znanstvene revije poslal obstoječe, filološko natančne nemške prevode citatov iz trubadurskih pesmi, ki jih je Dietmar Rieger objavil v več knjigah prestižne univerzitetne knjižne zbirke Universal-Bibliothek nemške založbe Reclam, a so zahtevali, da za namen kontrole pošljem angleške prevode citiranih pesmi. Protestiral sem, a ni pomagalo. Razložili so mi, da gre za njihovo uredniško politiko. In tako sem jim poslal neprimerno svobodnejše angleške prevode, nekatere pesmi pa sem moral sam prevesti v angleščino, da bi avstrijski uredniki preverili znanstveno veljavnost nemških citatov v moji analizi provansalske lirike 13. stoletja. Popolna norost! – To seveda pomeni, da anglomanija ni zgolj problem slovenske majhnosti, temveč resen problem na globalni ravni. In vendar je ta problem manjši za nemščino kot za slovenščino.

Že vrsto let na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo ljubljanske Filozofske fakultete vodim seminar iz kreativnega pisanja poezije. Lani smo dvema skupinama slovenskih študentov dodali še tretjo skupino, namenjeno tujim študentom. Dela in komunikacije namenoma nisem vodil le v angleščini, ampak v štirih jezikih teh tujih študentk in

študentov: tudi v francoščini, nemščini in nizozemščini. Za brazilskega študenta ter za slovaško študentko in študenta sta poskrbeli doktorski študentki Laura Repovš in Veronika Šoster, obe tudi nadarjeni pesnici in prevajalki. Največji problem se je pojavil ob stiski, ki je pestila študentko in študenta iz ... (zaradi nujne diskretnosti ne bom omenil držav): oba sta namreč trdila, da ne moreta pisati poezije v svojem lastnem, maternem jeziku in da se laže izražata v angleščini. Podoben problem sem srečal že tudi pri nekaterih slovenskih študentih. Njihov občutek, da bolje obvladajo angleščino, je zmoten: obvladajo le klišeje, gladkost klišejev zamenjujejo z naravnostjo izražanja v maternem jeziku.

Še bolj je ta fenomen anglofilije navzoč na področju zabavne glasbe, kjer velik del slovenskih pevk, pevcev in skupin stavi na angleška besedi-la. Večina angleških besedil, ki jih fušajo slovenska grla, izkazuje mučno pomensko in čustveno plehkost, nemogoče pa jih je tudi razumeti. Nera-zumljiva pa niso le zaradi slabe izgovorjave, ampak tudi in predvsem zato, ker pevke in pevci ne razumejo in ne čutijo natančno, kaj pojejo.

Prezirljiv odnos do slovenščine, ki se čedalje bolj uveljavlja, pomeni obnovo arogance, ki so jo v 19. stoletju izkazovali gospodovalni govorci nemščine. Kakor vsi slovenski izobraženci tistega časa je bil tudi Prešeren popolnoma dvojezičen. Svojo dvojezičnost je čutil na izrazito boleč način, saj je bila povezana s suženjskim odnosom maternega jezika do "jezika gospodarjev", kakor to izpoveduje v enem izmed – značilno! – nemško pisanih sonetov. Ta sonet kaže, da je bil Prešeren daljni dedič trubadur-jev, saj jim je sledil pri temeljnem modelu služnosti pevca Izvoljeni gospe kot gospodarici. Navajam nemški original ter mojstrski, občuteni prevod Kajetana Koviča:

Warum sie, wert, daß Sanger aller Zungen
 Sie priesen von Homer an, dem Hellenen,
 Indem sie keiner weicht von allen jenen,
 An die den Dichtern je ein Lied gelungen;

Von welcher so mein tiefstes Sein durchdrungen,
 Daß ihr allein geweiht all mein Sehnen,
 Von mir nur in der Sprache der Slowenen,
 Fragt ihr, nicht auch in deutscher wird bedungen?

Deutsch sprechen in der Regel hier zu Lande
 Die Herrinnen und Herren, die befehlen,
 Slowenisch die, so von dem Dienerstande;

Den strengsten Dienst dien' ich, den freie Seelen
 Gedient, die Liebe schlug in ihre Bande,
 Nicht darf ich gegen diese Sitte fehlen.

** **
 ** **

Zakaj njo, vredno, da bi jo jeziki
 vseh pevcev od Homerja sem častili,
 ker bolj žari od vseh, ki namenili
 so hvalnice jim pesniki veliki;

ki je tako prevzela bitje moje,
 da hrepenim po njej z nočjo in dnevom,
 sprašujete, slovensko le opevam,
 kako da tudi nemško ji ne pojem?

V deželi tej je nemško govoriti
 navajen gospodar, ki ukazuje,
 slovensko ta, ki je dolžan služiti;

ker zvezan od ljubezni služim huje
 kot kdaj ponosna duša je služila,
 ne smem kršiti šege in pravila.

3. Z jeznim glasom

Po objavi *Izjave zoper razvrednotenje slovenskega znanstvenega jezika* se je zoper Komisijo za slovenski jezik v javnosti pri SAZU in zoper mene kot predsednika komisije in avtorja izjave usul plaz obtožb, napadov in posmehljivih komentarjev. Napadi prihajajo iz znanstvenih logov (žal tudi znotraj SAZU), iz vrst inkasantov z akademskimi titulami, ki prodajajo svojo znanost in za subvencije razprodajajo svoj jezik pod mizo; napadi prihajajo iz vrst državnih uradnikov, politikov in politikantov, ki se povsem po nepotrebnem na ta način prilizujejo Bruslju, ki tega sploh ne zahteva, tako kot so se njihovi predniki prilizovali Dunaju in Beogradu; napadi prihajajo iz vrst novinarskih prodanih duš; napadi prihajajo iz nacionalističnih falang, ki z umazanimi jeziki in mnogimi jezikovnimi napakami kričijo o svetosti

jezika in svoje polpismene identitete; napadi prihajajo iz kvazilevičarskih celic, ki me – Veliki Demokrati in Kozmopoliti – obtožujejo nacionalizma in provincializma; napadi prihajajo od številnih malih snobov, ki so še najmanjši problem ...

Jaz – nacionalist?! Hahaha! Odraščal sem v Beogradu, med vojnami v prvi polovici devetdesetih let sem v imenu Mednarodnega PEN-a organiziral humanitarno pomoč za begunce iz nekdanje Jugoslavije in pisatelje iz obleganega Sarajeva, boril sem se za pravice izbrisanih, kar vse je, kot vemo, značilno za slovenske nacionaliste. Prevajam iz desetih jezikov, svoje pesmi tudi v angleščino, kjer so objavljene v več knjigah, kar vse je nedvomno znamenje mojega provincializma.

Obtožbi o nacionalizmu in provincializmu sta torej smešni. A prav zato, ker nisem nacionalistični provinciallec, lahko z vso avtoriteto izrečem kritiko na račun nesnažnega protežiranja angleščine kot izključnega znanstvenega jezika in nenehnih poskusov uvajanja angleščine v učni proces naših univerz. Nobenega dvoma ne more biti, da je funkcioniranje v angleščini *conditio sine que non* za sodobno znanost, ne le pri nas, temveč povsod po svetu – vendar pa zanemarjanja in celo prezira do slovenskega znanstvenega jezika ni mogoče označiti drugače kot IZDAJSTVO ZNANSTVENIKOV. Nevarnost provincializacije se ne skriva v majhnem številu govorcev slovenščine, temveč v revni angleščini, kakršno vsiljujejo zagovorniki jezikovne “globalizacije”.

Jaz pa, ki nisem nacionalist, pišem pesmi v tem lepem, prelepem slovenskem jeziku – in zato tega jezika ne dam. Slovenščina je eden izmed božjih jezikov, ki kaže univerzum na svoj in samosvoj način, ki je z drugimi jeziki neizrekljiv – in zato tega enkratnega jezika ne dam. Sem vnuk in nečak treh borcev za severno mejo – in zato razkošnih pokrajin tega jezika ne dam. Sem potomec petih patriotov, partizanov in ilegalcev, ki so umirali na najbolj strašne načine, ko so branili to subalpsko deželico in ta veliki jezik – in zato tega jezika ne dam. Sem sin Anteja Novaka, ki je bil kot komunist triindvajsetkrat zaprt, med drugim zaradi študentskih demonstracij, ki jih je organiziral zoper diskriminacijo slovenščine na Univerzi kralja Aleksandra v Ljubljani – in zato tega univerzalnega jezika z intimno dvojino ne dam. Sem vnuk Leopoldine Schwarz, poročene Novak, naše dobre none, Nemke, ki je govorila čudovito mehko meščansko slovenščino in je podpirala upor svojega norega moža Antona zoper Avstrijo in svojih svobodoljubnih otrok zoper nacizem – in zato ne dam jezika, ki ga je naša dobra nona, Nemka, posvojila. In sem, ne nazadnje, vnuk Angele Lužar, dolenske kmetice in matere desetih otrok, ki jih je poslala v šole in je vsak redki prosti trenutek

težkega življenja preživela nad knjigami in je nam, vnukom, pripovedovala zgodbe iz Jurčiča, kot bi se zgodile zares in včeraj. Moderni Narcis sem od nekdanj čutil superiornost nad Jurčičem, a brez Jurčiča in brez Angele Lužar in brez Leopoldine Schwarz in brez mnogih starih mater, non in babic tega jezika ne bi bilo več, in prav gotovo ne bi bilo mene in ne bi bilo mojih pesmi. Zato tega jezika jaz ne dam!

Zato, da bi v tej subalpski deželici čez sto let otroci še govorili in peli in pisali v tem jeziku, v tem razkošnem jeziku, ki ima med molkom ednine in hrupom množine šepetajoči otok dvojine, v tem čudežnem jeziku, ki bi si ga bilo treba izmisliti, če ga ne bi bilo ... in ki ga inkasanti in politikanti tako podlo razprodajajo, enako podlo in neumno, kot so prodali svoje duše.

Zaradi zavratnega blokiranja prizadevanj za ohranitev in razvoj slovenščine ter zaradi nenehnih osebnih diskreditacij sem kot predsednik in član Komisije za slovenski jezik v javnosti pri SAZU protestno odstopil. Zahvaljujem se za plodno in požrtvovalno sodelovanje veliki večini članstva komisije.